

EDUKAS KOHANEMINE MUUTUSTEGA RAHVASTIKUS

OLULISE MÕJUGA GLOBAALSED TRENDID

Maailma rahvastik kasvab ja vananeb

Tehnoloogia muutub järjest kiiremini

Kliimamuutused jätkuvad ning keskkonnaseisund halveneb

Ränne ja linnastumine kasvab

ARENGUD EESTIS

Eakate osakaal ühiskonnas kasvab, tööealise elanikkonna koormus suureneb

Piirkondade arenguväljavaated on erinevad

Sündimus on alla taastetaseme

Tööealine elanikkond väheneb

ARENGUVAJADUS

EDUKAS KOHANEMINE MUUTUSTEGA RAHVASTIKUS

- Võimestada eakamat elanikkonda ühiskondlikesse ja kultuurilistesse tegevustesse kaasamisega ning toetada soovi korral elukestva õppimise ja töötamise jätkamist
- Viia ellu efektiivset hoolekandepoliitikat, mis toetab hoolduskoormuse vähendamist
- Rakendada stabiilset ja toetavat keskkonda pakkuvat laste-, noorte- ja perepoliitikat
- Rakendada efektiivset, tervist säästvat ja regionaalsete eripäradega arvestavat tööturupoliitikat
- Kujundada inimeste väärtushinnanguid kõiki ühiskonnagruppe toetavaks ning mitmekesisust väärtustavaks
- Muuta elu-, õpi- ja töökeskkond tervislikke valikuid soodustavaks, heaolu toetavaks, liikumisaktiivsust tõstvaks ning ligipääsetavamaks kõikidele ühiskonna liikmetele
- Kaasata rohkem kodanikuühiskonda ja juurutada kogukondlikku tugisüsteemi
- Viia ellu tasakaalustavat regionaalpoliitikat ning tagada regionaalsete eripärade ja vajadustega arvestamine riigi poliitika kujundamisel
- Rakendada lõimivat ja tarka rändepoliitikat
- Arendada ja juurutada uusi tehnoloogilisi lahendusi, mis tasakaalustavad rahvastiku muutustest tulenevat mõju
- Rakendada nutikat kultuuripoliitikat

KUI EI TEGELE, SIIS

Väheneb riigi võime pakkuda sotsiaalkaitset ja kvaliteetseid teenuseid

Kasvab nõudlus tervishoiu- ja sotsiaalteenuste järele

Suureneb eakate pereliikmetega seonduv hoolduskoormus

Töötajate vähesuse tõttu väheneb ettevõtjate konkurentsivõime

Madala sündimuse tõttu demograafiline auk süveneb

Hääbub asustus ja arenguvõime väljaspool suuremaid linnapiirkondi

EDUKAS KOHANEMINE MUUTUSTEGA RAHVASTIKUS

1. Olulise mõjuga globaalsed trendid

- **Maailma rahvastik kasvab ja vananeb.** Maailma rahvastiku arv kasvab aastaks 2035 8,8 miljardini, samal ajal Euroopa Liidus rahvastik vananeb ning Eesti seisab silmitsi nii rahvastiku vananemise kui ka kahanemisega. Muutused rahvastikuprotsessis mõjutavad Eesti tööealise elanikkonna osakaalu, majanduse konkurentsivõimet ja riigi haldussuutlikkuse tõhusust.
- **Tehnoloogia muutub järjest kiiremini.** Tehnoloogia kiire areng aitab toime tulla väheneva tööjõuga, võimaldades osaliselt tööprotsesse automatiseerida. Tehnoloogia kasutusvaldkondade laienemine ning arengud personaalmeditsiinis ja biotehnoloogias võimaldavad pikendada inimeste eluiga ning säilitada nende tervist.
- **Kliimamuutused jätkuvad ning keskkonnaseisund halveneb.** See toob kaasa erinevad negatiivsed keskkonnamõjud (nt ekstreemsed ilmaolud, põuad, metsatulekahjud, üleujutused), mis nõuavad ühiskonnalt kohanemisvõimet ning suutlikkust reageerida neile ka vananeva tööealise elanikkonna tingimustes. Kliimamuutused süvendavad tulevikus rahvusvahelisi rändetreende (nn kliimapagulased).
- **Ränne ja linnastumine kasvab.** Euroopa seisab lähikümnenditel silmitsi ulatuslike rändevoogudega ebastabiilsest lähipiirkonnast ja Aafrikast, samuti süveneb tööränne ning kliimapagulus. Kasvav rändetrend ja sellega kaasnev multikultuursus toob kaasa vajaduse ühiskonna paremaks lõimimiseks, mõjutab eesti keelt ja kultuuri ning ühiskondlikke hoiakuid.

2. Peamised arengud Eestis

- **Eakate osakaal ühiskonnas kasvab, tööealise elanikkonna koormus suureneb**

2019. aasta 1. jaanuaril oli Eesti rahvaarv 1 324 820 inimest. Statistikaameti prognoosi kohaselt väheneb Eesti rahvaarv 2035. aastaks ligikaudu 1,2 miljonini ning 2060. aastal 1,1 miljonini. Eesti ühiskonda iseloomustab eakate inimeste osakaalu suur tõus – **aastaks 2035 prognoositakse, et vanemaelised (65-aastased ja vanemad) moodustavad elanikkonnast 25%** ning aastal 2060 tõuseb vastav osakaal 30%-ni. Rahvastiku vananemine mõjutab olulisel määral suurematest linnapiirkondadest kaugemal asuvaid piirkondi. Eakate osakaalu tõus toob vähenevale tööealisele elanikkonnale kaasa märkimisväärse koormuse. Kui viimasel 20 aastal on olnud keskmiselt üle kahe töötaja ühe vanaduspensionäri kohta, siis aastaks 2060 langeb see alla 1,3 töötaja vanaduspensionäri kohta. Samuti suurendab tööealise elanikkonna koormust oodatava eluea pikenemine ning sellest aeglasem tervena elatud eluea kasv.

- **Tööealine elanikkond väheneb**

2019. aasta 1. jaanuari seisuga oli tööealise elanikkonna (20–64aastased) hulk 784 322 inimest. Rahvastikuprognoside kohaselt **kahaneb tööealiste inimeste arv** aastaks 2035 umbes 687 000 inimeseni ehk ligi 100 000 inimese võrra juhul, kui rändevood on tasakaalus (sh hõivatute arv u 559 000 inimeseni). Kui sisseränne ületab väljarännet (igal aastal kuni +2200 inimest), siis väheneks aastaks 2035 Eesti tööealine elanikkond u 76 000 inimese võrra.^a 2018. aastal oli

positiivne rändesaldo +7071 inimest ning rändesaldo on positiivne olnud alates 2015. aastast.

- **Sündimus on alla taastetaseme**

Loomulik iive on Eestis jätkuvalt negatiivne (2018. aastal -1 384 inimest), summaarne sündimuskordaja on viimasel aastal tõusnud (2018. aastal 1,67). Sündide arvu mõjutavad eelseisval 15–20 aastal nii sünnitusea jätkuv tõus kui ka pereloomeas rahvastiku vähenemine. Naiste keskmine vanus lapse sünnil ületas 2016. aastal esimest korda 30. eluaasta piiri ning jätkas kasvu 2017. aastal (30,38 aastat). Rahvastikuprognooši kohaselt langeb aastaks 2035 14-aastaste ja nooremate laste osakaal 14,6%-ni (2018. aastal 16,3%).

- **Piirkondade arenguväljavaated on erinevad**

Perioodil 2012-2017 on Harjumaa rahvastik kasvanud ligi 6% ja Tartumaal 0,5%, ülejäänud maakondade rahvastik on selgelt kahanenud (enim Ida-Virumaal, Järvamaal ja Jõgevamaal -üle 8%). Eestisisene linnastumine (eriti nooremaeliste tõttu) mõjutab oluliselt eri piirkondade tööturupotentsiaali (nt Tartumaal püsib lähima 10 aasta jooksul tänane rahvastiku vanuskoosseis, Ida-Virumaal ja Hiiumaal on iga kümne pensioniikka jõudja kohta peale kasvamas vähem kui 6 tööealist inimest). Praegused rahvastikumutused mõjutavad enim Ida-Virumaa, Kagu- ja Kesk-Eesti ning keskustest kaugemate maapiirkondade pikemaajalise arengu perspektiivi.

3. Arenguvajadus - kohaneda rahvastiku muutustega

Rahvastiku muutustega kohanemisel on oluline võimestada ühiskonna erinevaid liikmeid ning tagada piisav rahvastiku järelkasv.

Eesti tuleviku üks peamisi ülesandeid on kohanemine märkimisväärsete demograafiliste muutustega. Ülalpeetavate arv 100 tööealise elaniku kohta lähikümnenditel suureneb ning see seab praeguse sotsiaalkaitse jätkusuutlikkuse suure surve alla. Rahvaarvu vähenemine ja elanikkonna vananemine mõjutavad otseselt Eesti majanduse konkurentsivõimet ning riigi haldussuutlikkust. Väheneva tööjõuga seisavad praegu silmitsi nii erasektori eri harud (nt tootmine) kui ka avalik sektor (nt haridus- ja tervishoiusüsteem, sotsiaalhoolekanne, siseturvalisus).

Eakate osatähtsuse kasvamisel on oluline järjest suuremat tähelepanu pöörata **eakama elanikkonna võimestamisele** (nt eakate ülikoolid-klubid, elukestva õppe meetmed ja ligipääs kultuuriteenustele). Eakate küpsuse ja elukogemuse väärtustamist toetab **põlvkondadevahelise koostöö soodustamine ning vanemaeliste suurem ja teadlikum kaasamine näiteks vabatahtlikku töösse ja kogukonna tegemistesse**. Paindlikud lahendused, töövõime vähenemise ennetamine ning inimeste tervisekäitumise parandamine toetab tervena elatud eluaastate pikenemist ning võimaldab soovi korral inimeste tööelus jätkamist ka pensionieas.

Sündimus ja laste osakaal rahvastikus väheneb. Rahvastikutaaste seisukohast ei ole määravat tähtsust mitte iga-aastasel sündide arvul, vaid sünnitusea lõpuks saadud keskmisel laste arvul naise kohta. Suurimat mõju on sündimuse vähenemisele avaldanud **lastetuse suurenemine ja vähemal määral ka teise lapse sünni tõenäosuse kahanemine**. See tähendab, et lasterikkuse kõrval on rahvastikutaaste seisukohast oluline pakkuda lahendusi, mis vähendaksid lastetust ja **toetaksid esimeste laste sünni**. Süvendatud tähelepanu on vaja pöörata sellistele rahvastikurühmadele (nt kõrgharidusega naised), kelle puhul on soovitud ja tegeliku laste arvu lahkevus keskmisest suurem.^b Lisaks on endiselt oluline tegeleda ka pereelu toetavate tugiteenuste arendamisega, töö- ja pereelu ühitamise võimalustega ning positiivse vanemluse põhimõtete edendamise

Tööealise elanikkonna märkimisväärse vähenemise tõttu on vaja fookuses hoida nende ühiskonnarühmade tööturule aitamist, kes on **töötud või mitteaktiivsed** (nt vähenenud töövõimega ja terviseprobleemidega inimesed, NEET-noored, hoolduskoormusega inimesed). Kuigi töötuse tase (sh pikaajalise töötuse) on praegu madal (2018. aastal 5,4%), tuleneb see

suuresti majanduse heast seisust, mis maskeerib **tööturu struktureid probleeme**. OECD hinnangul on loomuliku töötuse määr Eestis tegelikult 7,3%. Regiooniti eristub selgelt Ida-Viru maakond, kus töötuse määr on üle kahe korra suurem (2018. a 11,1%) Eesti keskmisest.

Eesti tööjõu pakkumise pikaajalises vaates^c on esile toodud, et **tööga hõivatute arvu vähenemist aastaks 2035 on võimalik pehmenada** tööikka jõudvate noorte parema haridustaseme, pensioniea edasise tõusu ning mitte-eestlaste ja eestlaste hõivetaseme ühtlustamise abil. Nende kolme teguri edukas koosmõju aitaks hõivatute arvu vähenemist leevendada hinnanguliselt kuni 43 000 lisatöökäe abil, mis pehmendaks Eesti demograafilistest muudatustest tingitud tööjõuressursi piiratust suurel määral.

Seetõttu on suur tähtsus **eesti keelest erineva emakeelega elanikkonna edukal lõimumisel** ning sihipärastel tegevustel nende probleemide kõrvaldamiseks, mis takistavad eesti keelest erineva emakeelega inimeste tööturul osalemist (nt eesti keele ebapiisav valdamine, väiksem osalus elukestvas õppes ja enese täiendamises, regionaalsed probleemid, ühiskondlikud hoiakud).

Eesti seisab olulise arutelu ja valiku ees, kas, mil määral ja millistes valdkondades kaasata piisavate töökäte tagamiseks ka **välis-tööjõudu**. Juhul kui välis-tööjõu sisserännet soodustada, tuleb seda rakendada **targa ja lõimiva rändepoliitika kaasabil**, mis hõlmab lisaks välis-tööjõu ja välis-talente kaasamisele ka väljarännanud eestlaste tagasipöördumise edendamist.

Väheneva tööjõu tingimustes pole murekohaks ainult vähenev rahvastik ja sellega seotud vähenev töökäte hulk, vaid ka tööealiste inimeste tervislik seisund. Eesti Haigekassa andmetel oli 2016. aastal iga päev tööõnnetuse tõttu töölt eemal ligi 600 tööga hõivatut ning ühe tööõnnetusega kaasnes keskmiselt 27,5 haiguspäeva. Seetõttu on vaja tõhusamalt tegeleda tööõnnetuste ennetamisega ning panustada töötervishoiu ja töökeskkonna parandamisse. Lisaks töökeskkonnast tingitud terviseohtudele on oluline panustada ka inimeste eluviisidest tulenevate terviseriskide ennetamisse (eriti kesk- ja vanemaealiste meeste seas), et vähendada enneaegset haigestumist ja suremist, töövõimekaotust ja sellega seonduvat töötuseriski.

Tehnoloogia areng ja ärimudelite muutumine võimaldavad enda kasuks pöörata erinevad **uued väljatöötatud tehnoloogiad, digitaalsed lahendused** (nt lihtsamate tööde automatiseerimise) ja **uued tööhõivevõimalused** (nt kaugtöö, virtuaalsed meeskonnad, väliseestlaste kaasamine virtuaalsel teel, diginomaadlus). Digitaalsete lahenduste jõulisem kasutamine aitab tööhõivet edendada ka maal ja kaasata tööturule rohkem erivajadustega inimesi.

Eesti ühiskond muutub järjest mitmekultuurilisemaks (nt rahvusvahelised õppijad, välis-tööjõud, välismeedia levik), mõjutades sellega nii **Eesti keele- kui ka kultuuriruumi**. Nutikas kultuuripoliitika aitab leida dünaamilise tasakaalu Eesti kultuuri jätkusuutlikkuse ja teiste kultuuride mõjude vahel, tagades kultuuri avatuse kaudu erinevate rahvusrühmade esindatuse Eesti kultuuris. Oluline on (digi)tehnoloogia võimaluste kasutamise kaasabil **tugevdada mujal elavate eestlaste kontakti Eesti kultuuriruumiga**, tugevdades sellega sidet Eestiga. Süveneva inglise keele pealetungi taustal on oluline säilitada eesti keele piisav maht nii kõrghariduses kui ka teaduskeelena.

Rahvastiku muutusega kohanemise raames on oluline pöörata tähelepanu ka **noorte põlvkonna võimestamisele ja kaasamisele**, tugevdades noorte mitmekülgselt arengut ja võimalust ise oma elu kujundada, julgustades nende kodanikuaktiivsust ja kultuurielus osalemist ning aidates ennetada nende võimalikku sotsiaalset tõrjutust (nt NEET-noored).

Muutuste elluviimiseks on vajalikud järgnevad tegevused:

- Võimestada eakamat elanikkonda ühiskondlikesse ja kultuurilistesse tegevustesse kaasamisega ning toetada soovi korral elukestvat õppimist ja töötamise jätkamist
- Viia ellu efektiivset hoolekandepoliitikat, mis toetab hoolduskoormuse vähendamist
- Rakendada stabiilset ja toetavat keskkonda pakkuvat laste-, noorte- ja perepoliitikat
- Rakendada efektiivset, tervist säästvat ja regionaalsete eripäradega arvestavat tööturupoliitikat

- Kujundada inimeste väärtushinnanguid kõiki ühiskonnagruppe toetavaks ning mitmekesisust väärtustavaks
- Muuta elu-, õpi- ja töökeskkond tervislikke valikuid soodustavaks, heaolu toetavaks, liikumisaktiivsust tõstvaks ning ligipääsetavamaks kõikidele ühiskonna liikmetele
- Kaasata rohkem kodanikuühiskonda ja juurutada kogukondlikku tugisüsteemi
- Viia ellu tasakaalustavat regionaalpoliitikat ning tagada regionaalsete eripärade ja vajadustega arvestamine riigi poliitika kujundamisel
- Rakendada lõimivat ja tarka rändepoliitikat
- Arendada ja juurutada uusi tehnoloogilisi lahendusi, mis tasakaalustavad rahvastiku muutustest tulenevat mõju
- Rakendada nutikat kultuuripoliitikat

4. Võimalikud tagajärjed, kui arenguvajadusega ei tegeleta

- Inimesed ei saa riigi poolt ootustele vastavaid teenuseid/hüvesid ning piisavat sotsiaalkaitset, kuna riigi maksubaas ja töötajate vähesus (nt hariduses, tervishoius, sotsiaalhoolekandes, siseturvalisuses) vähendab riigi suutlikkust avalike teenuste korraldamisel.
- Kasvab nõudlus täiendavate tervishoiu- ja sotsiaalteenuste järele
- Suureneb eakate pereliikmetega seonduv hoolduskoormus, mis takistab hoolduskoormusega inimestel tööturul osalemist.
- Töötajate vähesus mõjutab ettevõtjate konkurentsivõimet ning ettevõtluskeskkonna atraktiivsust.
- Madal sündimus süvendab nn. demograafilist auku, mille tagajärjel iga uus põlvkond põhjustab järelkasvu madala taseme jätkumist.
- Suurenevad regionaalsed arenguerisused ja väheneb pikemaajaline arenguvõime ning asustus väljaspool suuremaid linnapiirkondi hääbub.

5. Eduvõimalus

Ühiskonna vananemine nii Eestis kui ka Euroopas suurendab nõudlust vanemaealistele mõeldud eri toodete ja teenuste järele. See loob Eestile võimaluse **soodustada „hõbemajanduse“ arengut** ehk eakale tarbijale (60 ja vanemad) mõeldud heaolu- ja terviseteenuseid/tooteid, mida tarbitakse oma raha eest. Kuigi ekspertide hinnangul ei ole praeguses Eestis „hõbemajanduse“ sihtrühmal rahalisi võimalusi „hõbemajanduse“ teenusturu elavdamiseks ning inimesed ei ole harjunud oma sotsiaalteenuste eest ise maksta, peitub „hõbemajanduse“ valdkonnas siiski oluline võimalus pakkuda välisriikide eakatele mõeldud teenuseid^d.

^a A. Puur, R. Eamets, M. Piirits, M. Klesment, „Integreeritud rahvastiku- ja hõiveprognosis: Eesti valikud aastani 2100“ (2018)

^b A. Puur, H. Vseviiov „Eesti sündimusareng ja perepoliitilised võimalused“ (2019)

^c A. Puur, R. Eamets, M. Piirits, M. Klesment, „Integreeritud rahvastiku- ja hõiveprognosis: Eesti valikud aastani 2100“ (2018)

^d Arengufond, Väliskeskond 2020, olulised trendid ja nende tähendus Eestile. (2012)